

**Publicații ale membrilor Centrului
de Tracologie (2003-2007).
Recenzii**

**Cristian Schuster, Gabriel Crăciunescu, Cristinel Fântâneau,
*Zur Bronzezeit in Südrumänien. Drei Kulturen: Glina, Tei und
Verbicioara, Cetatea de Scaun, Târgoviște, Bd. I/2005 – 203 p.
28 hărți și 24 pl. - și Bd. II/2007 -137 p. 78 pl.***

Alexandru S. Morintz
alexmorintz@yahoo.com

În ultimii ani, între editurile care publică și carte de arheologie, și-a câștigat un loc important și Editura *Cetatea de Scaun* din Târgoviște, al cărei manager general este (cum se putea altfel!), tot un arheolog, drd. Dan Mărgărit.

Între lucrările tipărite în 2005 și 2007, se remarcă și *volumele I și II* din seria *Zur Bronzezeit in Südrumänien. Drei Kulturen: Glina, Tei und Verbicioara*, scrise de trei specialiști din generația de mijloc și tânără: Cristian Schuster, Gabriel Crăciunescu și Cristinel Fântâneau. Aceștia abordează problematica celei dintâi perioade a epocii metalelor de pe teritoriul României.

În afara faptului că cei trei sunt legați prin preocupările arheologice, ei au beneficiat și de împrejurarea de a fi conduși și îndrumați în elaborarea tezelor de doctorat de către prof. univ. dr. Petre Roman, una dintre principalele personalități din acest domeniu. Astfel, în volumele pe care le prezentăm, sunt reunite într-o formă condensată rezultatele activității lor în conturarea, nuanțarea și definitivarea temelor abordate în respectivele teze de doctorat.

Primul volum se deschide cu un *Cuvânt înainte* (p. 7-8), care, printre altele, face referire și la motivația demersului de a publica într-o limbă de circulație această lucrare comună. În acest mod, tema și materialul supuse dezbaterii sunt mai ușor accesibile unor specialiști interesați de subiect din străinătate.

Capitolul I, Introducere, are ca prim segment *Câteva cuvinte privind lumea înconjurătoare la Dunărea de Jos* (p. 9-14). Autorii întreprind un demers bine documentat, încercând schițarea cadrului geografic al regiunii în perioadele apropiate subiectului tratat în cele două volume. De subliniat este și faptul că fenomenele petrecute la Dunărea de Jos sunt ancorate în realitatea unui spațiu mai larg, european și micro-asiatic.

Al doilea segment al *volumului I – Cu privire la istoricul cercetărilor culturilor Glina, Tei și Verbicioara* (p. 14-20) – face o trecere în revistă a celor mai importante momente în definirea conținutului și etapelor de dezvoltare a celor trei culturi. Sunt amintite eforturile științifice ale lui Grigore Tocilescu, Dinu V. Rosetti, Ion Nestor, Dumitru Berciu, Sebastian Morintz, Constantin S. Nicolăescu-Plopșor, Mircea Petrescu-Dîmbovița, Gheorghe Bichir, Margareta Constantiniu, Valeriu Leahu, Panait I. Panait, Corneliu Mateescu, Petre Roman, Alexandru Vulpe, Ion Motzoi-Chicideanu, Augustin Ulanici, Vasilica Sandu,

Mioara Turcu, Gheorghe Petre-Govora ș.a. Nu sunt neglijate nici noile investigații ale unor colegi mai tineri-Nona Palincaș, Radu Băjenaru, Florin Ridiche și cercetările proprii ale celor trei autori ai volumelor.

Fiecăreia dintre cele trei manifestări culturale îi este dedicat câte un capitol distinct. *Cultura Glina* (p. 21-83) este analizată din punct de vedere al *Catalogului descoperirilor* (în *Muntenia și Oltenia*; p. 21-45), al *Ariei de răspândire* (*Regiunea primară, Granița de est, Granița de sud, Granița de vest, Granița de nord*; p. 46-52), *Așezărilor* (p. 52-58), *Construcțiilor* (p. 58-62) și al *Înmormântărilor* (p. 62-83). Sunt valorificate datele mai vechi cu privire la subiectele aduse în discuție, dar și rezultatele celor mai recente cercetări. De notat este și cooptarea la elaborarea respectivelor subcapitole a unor specialiști în antropologie (Alexandra Comșa).

Interesantă ni s-a părut analiza aprofundată făcută vestigiilor funerare, unele dintre ele controversate, și, mai ales, aplecarea spre aspectele antropologice, nu de puține ori neglijate până acum.

Această manieră în demersul științific cu privire la respectivele culturi ale epocii bronzului va fi menținută și în ceea ce privește ritul și ritualul funerar al culturii Tei (p. 121-132). Evident că, înainte de aceasta, sunt enumerate punctele cu descoperiri ale acestei expresii culturale ale Bronzului Mijlociu și târziu din Muntenia, sud-estul Transilvaniei și părți din nordul Bulgariei (p. 85-107). Regiunea primară de răspândire (zona Bucureștiului, în principal), granițele de est, nord, vest și sud fac obiectul celui de-al doilea subcapitol (*Aria de răspândire*; p. 107-111).

Așezările și problematica legată de ele (p. 111-114) și casele cu construcțiile anexă (gropi menajere, de provizii, de cult, instalațiile de foc; p. 114-121) ne relevă aspecte interesante, unele inedite, cu privire la viața comunităților Tei din diferitele regiuni ale ariei de răspândire. De subliniat este și încercarea de a face analiza dimensiunilor unor situri (vezi *Tabelul* de la p. 113-114), lucru important în înțelegerea dinamicii demografice, sociale și economice ale diferitelor comunități din microregiunea aflată la nord de orașul București.

Cultura Verbicioara (p. 133-164) este tratată în capitolul IV, acesta fiind structurat aidoma celor dedicate manifestărilor culturale menționate anterior: Glina și Tei. Astfel, din *Catalogul descoperirilor* (p. 133-154) putem să ne dăm seama că densitatea siturilor cu urme ale acestei culturi a Bronzului mijlociu și târziu nu este deloc de neglijat, fapt ilustrat și de subcapitolul *Aria de răspândire* (în *Oltenia, Muntenia*, dar și la sud de Dunăre, p. 154-156).

Așezări Verbicioara (p. 156-161) au fost identificate în zona montană, submontană, dar și în regiuni mai joase, de câmpie sau pe valea Dunării. Din păcate, și acest aspect este valabil și pentru așezările Glina și Tei, numai o mică parte au fost cercetate și majoritatea acestora doar prin săpături de salvare.

Puține sunt și informațiile în legătură cu locuințele din arealul Verbicioara (p. 161-162), mai multe date fiind obținute ca urmare a investigațiilor întreprinse în ultimii ani de către Gabriel Crăciunescu.

Comunitățile Verbicioara au practicat atât înhumația, cât și incinerarea (p. 162-164). Este posibil ca, în faza de început a evoluției culturii, să fi fost preferată prima modalitate. Ulterior, în contactele cu cultura Gârla Mare, s-a trecut la arderea defuncțiilor.

În ultimul capitol al volumului I – *Câteva concluzii* (p. 166-175) – se face o trecere în revistă a celor prezentate și analizate în segmentele anterioare ale cărții, încercându-se explicarea unor fenomene ce s-au derulat înaintea Bronzului timpuriu și problemele legate de cronologia acestuia din urmă (p. 165-167), aspecte ținând de aria de răspândire a celor trei culturi (p. 167-172), de așezările (p. 172-174), construcțiile (p. 174) și monumentele funerare (p. 175).

Acest prim volum se încheie cu o bogată listă bibliografică (p. 177-203), 28 de hărți cu răspândirea descoperirilor în diferitele județe și 244 de planșe cu desene și fotografii ale unor situri.

Relativ bună este și ilustrația din *volumul II* (78 pl.). La fel de bogată este lista bibliografică (p. 111-136) și, un lucru benefic și necesar, sunt corectate unele erori din lista primului volum și sunt aduse la zi.

Toate cele trei capitole din acest volum, fiecare dintre ele dedicate unei culturi – *Glina* (p. 9-37), *Tei* (p. 39-74) și *Verbicioara* (p. 75-110) – au aceeași structură. Sunt prezentate materialele arheologice (din piatră, os, corn, metal și lut ars; ceramica), apoi aspecte ale vieții economice, iar la final - periodizarea și cronologia relativă și absolută.

Dintre uneltele și armele din piatră ale culturii Glina (p. 9-14), au fost menționate cele cioplite, precum lamele, fierăstraiele, gratoarele, răcâtoarele, burinele, dălțile, cuțitele curbe, vârfurile de săgeată, așchiile și nucleeele, dar și cele șlefuite: ciocane, cuțite, dălți, cute, râșnițe. Aceleași categorii de piese au fost recuperate și din siturile Tei (p. 39-43) și Verbicioara (p. 75-79). Numai că, în respectivele, s-au descoperit și topoare, zdrobitoare, lame de seceri, sfredele, tipare.

Paleta pieselor din corn și os se compune din ace, sule, dornuri, dălți, vârfuri de săgeată și de suliță, pumnale, andrele (?), plăcuțe de apărătoare de braț (?), ciocane, topoare, săpăligi, plantatoare, perle, amulete (cultura Glina, p. 14-16; cultura Tei, p. 43-45; cultura Verbicioara, p. 78-79).

Dintre uneltele și armele celor trei manifestări culturale, un loc aparte îl ocupă cele din metal. Dacă în mediul Glina (p. 16-18) acestea sunt relativ reduse cantitativ, pentru culturile Tei (p. 45-50), respectiv Verbicioara (p. 79-88), numărul lor crește. Dintre artefactele expresiei culturale din Bronzul timpuriu amintim câteva piese din cupru și bronz, cum sunt cuțitele, pumnalele, topoarele (plate, cu marginile ridicate, de tip Veselinovo, Dumbrăvioara, Corbasca), acele de cusut, sulele, dălțițele, brățările (?) și o pensetă (?).

Bronzul, argintul, aurul au fost principalele materii prime din care sunt lucrate uneltele, armele și podoabele din metal ale culturii Tei. Sunt de menționat topoarele (din argint, cele de la Perșinari), pumnalele și săbiile (din aur, tot de la Perșinari), cuțitele, celturile, dălțițele, acele de cusut, secerile, brățările, acele, inele, tuburile, amulete, cerceii (din aur, de la Tufa; din argint, de la Mogoșești).

În siturile culturii Verbicioara s-au descoperit inele de tâmplă, perle, brățări, coliere, ace, sfredele, ace de cusut, dălțițe, cuțite, vârfuri de săgeată, săbii, topoare (de tip Dumbrăvioara, Izvoarele, Veselinovo), seceri.

Mai toate investigațiile arheologice din siturile celor trei culturi au permis și descoperirea unor obiecte din lut ars. În cele ale culturii Glina (p. 18-23), s-au găsit fusaiole de diferite forme, roțițe și lăzi de care în miniatură, greutăți, perle, linguri, topoare în miniatură, tipare, idoli antropomorfi și zoomorfi. Cum același

tip de piese din lut ars au fost depistate în mediile Tei (p. 51-55) și Verbicioara (p. 88-89).

O atenție deosebită i-a fost acordată de cei trei autori ceramicii. Astfel, pentru ceramica culturii Glina (p. 23-33) se vorbește, în ceea ce privește pasta, de trei categorii. Iar ca forme, sunt precizate vasele sac, borcan, cele globulare, amforele, castroanele, străchinile, askoi, cămile, paharele, farfuriile, bolurile, capace, piesele în miniatură. Atât aceste forme, cât și decorul (în special, găurile-butoni) sunt prezente, dar în proporții diferite, în toate fazele culturii.

Dacă tot am vorbit de acestea din urmă, pentru *periodizarea culturii Glina* au fost definite trei faze mari, care, unele, au subfaze (p. 35-36). De aceste faze sunt legate și etapele de răspândire ale comunităților dinspre Muntenia spre alte regiuni (Transilvania, Oltenia, la sud de Dunăre) și contactele cu alte manifestări culturale (Coțofeni, Vučedol), care, în măsură mai mare sau mai redusă, vor influența cultura Glina.

Ceramica culturii Tei este prezentată pentru fiecare fază aparte (p. 55-68). Unele dintre forme și tipurile de ornament traversează mai multe dintre aceste faze, ne gândim aici, de exemplu, la cești, respectiv la decorul realizat prin împunsături succesive (*Stichkanaltechnik*).

Același procedeu de analiză a *ceramicii* este folosit și în cazul *culturii Verbicioara* (p. 89-100). În evoluția acesteia, au putut fi recunoscute influențele altor manifestări, în principal, cultura Gârla Mare.

Din păcate, cu toate încercările celor trei autori, despre *viața economică* s-au putut spune, în general, puține lucruri (Glina, p. 33-35; Tei, p. 68-70; Verbicioara, p. 100-101). Cert este că, în siturile acestora s-au descoperit urme ale practicării creșterii animalelor, ale cultivării plantelor, vânătorii, pescuitului, precum și ale unor meșteșuguri (olăritul, prelucrarea lânii și pieilor, pietrei, metalurgia).

Dacă *periodizarea* internă a culturii Glina este destul de lesne de precizat, pentru *cultura Tei* există încă discuții aprinse. De aici și o împărțire stufoasă pe faze și subfaze (p. 71-73). În lipsa unor stratigrafii verticale clare, se face apel la sesizarea unor transformări în decorul ceramicii. Nu este exclus, așa cum se precizează de altfel și în carte, să avem de-a face nu cu faze și subfaze care curg una după alta, ci cu manifestări locale, uneori contemporane între ele (p. 71). Probabil așa trebuie văzută și *periodizarea culturii Verbicioara* (p. 101-103).

Din subcapitolele dedicate aspectelor *cronologice* (Glina, p. 36-37; Tei, p. 73-74; Verbicioara, p. 103-110), pot fi cunoscute contextul mai larg, sud-est-european în care au apărut, s-au dezvoltat și au evoluat cele trei culturi, relațiile lor cu manifestările învecinate, dar și altele mai îndepărtate, precum și influențele la care au fost supuse.

Prin cele două volume, prezentate de noi aici foarte succint, autorii reușesc, în ciuda unor minusuri pe care le-am putut sesiza, să facă o radiografie a celor trei culturi, demers care, datorită limbii de circulație folosită, o face mai ușor accesibilă unor specialiști străini.